

УДК 070(477):323.266

ДЕЗІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ ПРЕСИ УРСР (МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ)

Ю. Колісник

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Шевченка 81, 18000 Черкаси, Україна, e-mail: kolisnykur@ukr.net*

У науковій публікації на прикладі журнальної періодики УРСР проаналізовано, як партійно-радянська преса, приховуючи жорстокість російського шовінізму, перекручувала історичну дійсність. Крім того, чільну увагу приділено показу міжнародного життя в радянському інформаційному просторі, наголошено на відсутності альтернативних джерел інформації в межах СРСР. Автор переконливо доводить, що роль радянських ЗМІ зводилася до обслуговування марксистсько-ленінської ідеології, приховування зростання й денационалізації поневолених народів, формування в суспільній свідомості негативного уявлення про капіталістичний світ.

Ключові слова: комуністична пропаганда, заідеологізованість інформаційного простору, дезінформаційні методи журналістики, зомбування свідомості громадян, інтерпретація міжнародних подій, упереджено-негативне ставлення, критика “буржуазної” ідеології, популяризація “соціалістичного реалізму”, ідеологічні штампи, політична свідомість громадян.

Демократична журналістика перебуває нині в процесі свого утвердження. Виборча кампанія 2004 року яскраво засвідчила відсутність в Україні належної свободи слова і показала значну заангажованість ЗМІ, що досі не позбулися тоталітарних комплексів. Адмінресурс, зацікавлені корумповані сили, як і в радянські часи, широко використовуючи для досягнення цілей пресу, сіяли обман, нагнітали страх, будили ненависть. В Україні продовжує панувати невпевненість у прийдешньому, мало зростає загальнокультурний рівень, національне осердя формується вкрай повільно. Тоталітарний досвід преси УРСР, співзвучний із практикою новітнього авторитаризму, випав із поля зору науковців. З цього погляду дослідження радянської дезінформаційної журналістики є актуальним.

Інформаційний простір колишнього СРСР багатозаровий. Якщо ж вести мову про діяльність партійно-радянської журналістики у висвітленні міжнародного життя — то вона переважно займалась обслуговуванням марксистсько-ленінської ідеології, реалізацією політичних настанов про класову боротьбу, неминучу загибель капіталізму і торжество комунізму на всій планеті. У 50-х роках, після смерті Йосипа Сталіна, коли атмосфера страху, переслідувань, репресій послабилась, стала менш страшною і народобивчою, а соціалізм ви-

знано збудованим, — основним недругом радянської влади уже вважалися не так внутрішні вороги, як зарубіжна буржуазія, капіталізм та імперіалізм, боротьба з якими велася на всіх рівнях.

Вихваляючи будівництво комунізму в СРСР, тоталітарна преса тієї пори спрямовує своє облудне слово на боротьбу з “імперіалістичними визискувачами”. Псевдонаукові марксистсько-ленінські постулати про “класову боротьбу”, “неминучу загибель капіталізму” через засоби масової інформації постійно нав’язувалась суспільству. Звідси ж бере початок бурхливий дезінформаційний потік у міжнародній сфері. На догоду Компартії офіційні мас-медіа подавали все, що від них вимагалось, нерідко вдаючись до тотальної фальсифікації фактів. Радянська журналістика постійно доводила, що соціалістичний і капіталістичний лад — дві непримиренні суспільні системи, які постійно перебувають у ворожому протистоянні: соціалізм — втілення рівності, братерства, достатку, демократії і капіталізм — світ злиднів, насильства, страху, експлуатації.

Журнальна періодика УРСР безперервно та інтенсивно нав’язувала ідею боротьби з капіталістами, антикомуністичною інтелігенцією, буржуазними націоналістами тощо. Засоби масової інформації, обмежені псевдонауковими рамками панівної політичної ідеології, постійно дезінформували народні маси в інтересах управлінської партноменклатури. У другій половині ХХ сторіччя, після падіння колоніалізму, побудови соціалізму в СРСР, створення світової соціалістичної системи, масово відшукувати ворожо-інформаційний фактаж у межах СРСР було протиприродно. Вважалося, що соціалізм утвердився, а робітники, колгоспники й інтелігенція, об’єднані величною метою, прямують до комунізму. Тому відшукувати ворогів Країни Рад почали за її межами.

Аналізуючи комуністично-радянську пресу 1950-1980 років, помічаємо поступове зміщення акцентів на критику буржуазного Заходу як ініціатора “холодної війни” та “гонки озброєнь”. При цьому офіційна журналістика для дискредитації супротивника використовує брутальні засоби. Серед них — замовчування й перекручення фактів. Тенденційно звеличувались “свої” — героїчні творці радянської історії й нещадно таврувались “чужі” — носії ворожого капіталістичного ладу. Офіційні ЗМІ, виступаючи адептами комуністичної ідеології, повсякчас переконували громадян, що лише вони правдиво висвітлюють зарубіжні порядки. Перебуваючи за “залізною” запоною, народ засвоював необ’єктивну інформацію про міжнародні події та її інтерпретацію, узгоджену з партійною лінією.

Радянська журналістика всіляко популяризувала твердження, що, мовляв, буржуазна пропаганда, намагаючись орієнтувати маси у своїх цілях, широко використовує методи дезінформації, необ’єктивно викладаючи сутність подій. Водночас робилося все, щоб усунути будь-які можливості використання альтернативних джерел інформації. Досить згадати близько 2000 глушилок, які “захищали ефір країни від передач “Голосу Америки”, “Свободи”, “Вільної Європи” (8; 9) та інших радіостанцій.

У такий спосіб зомбувалась політична свідомість громадян, прищеплювалась ненависть до інших країн, народів і т. ін. Сакральність ідеологічного тла досягалася через свідоме втаємничення фактів, що викривали жорстокість тоталітарного режиму. І це сповна вдавалось: було приховано людиноненависницьку практику — терор, репресії, розправи, голодомори в Україні. У ближчі часи

не менш кривавими були розправи із зарубіжними лідерами міжнародного антикомуністичного руху, національними провідниками української ідеї, тими, хто осуджував сталінізм, радянський лад, говорив і писав правду. Так, югославські історики наводять список понад 800 своїх політемігрантів, які загинули від сталінського терору. Серед них — 4 генеральні секретарі. У числі жертв сталінських опричників 9 із 16 членів першого ЦК Комуністичної партії Угорщини та ін. (13).

Про ці та подібні факти ніколи не повідомлялося, адже дезінформаційна функція радянських ЗМІ у висвітленні міжнародного життя повсякчасно застосовувалась як ідеологічно виправдана практика. Люди не повинні були знати (і не знали) правди про світ, співставляти різні точки зору, допускати плюралізм думок. Передбачалося, що всі повинні займати єдину комуністичну позицію. Відхід від політики партії переслідувався. Радянських журналістів зобов'язували підкріплювати марксистсько-ленінські вчення через інтерпретацію міжнародних подій.

Оскільки радянська журналістика, як і виробництво, наука, освіта, була плановою, то кожне видання, в міру своєї специфіки та можливостей, вело боротьбу з “буржуазією”, “імперіалізмом”, “роздмухувачами світової війни”, “шпигунами”, “націоналістами” тощо.

Дезінформацію в науковій сфері, на відміну від бізнесу чи політики, застосовувати важче (у ній все перевіряється, відтак — підтверджується або спростовується), проте адепти марксистсько-ленінської філософії вдало використовували її у висвітленні зовнішньої політики. Через газети, журнальні видання, радіо, телебачення радянська пропаганда всебічно одурманювала суспільство. Жертвами маніпуляцій ставали не лише робітники, а й інтелігенція. Дезінформація проявлялась у різних формах — від прямої фальсифікації фактів до витончених підтасовок у їхніх оцінках.

Проаналізуємо це на прикладі статті М.Б. Вільницького та П.С. Дишлевого “Значення ленінських філософських ідей для сучасної фізики”, опублікованої у журналі “Вісник Академії Наук УРСР” (1957. — Ч. 4. — С. 3). Публікація, зазвичай, розпочинається возвеличенням жовтневої революції 1917 року в Росії, перемога якої “...відкрила нову еру в історії людства — еру загибелі капіталізму і утвердження соціалізму. Вона привела до перемоги соціалізму в СРСР, виникнення після другої світової війни єдиного соціалістичного табору. Історичні завоювання країн соціалістичного табору здобуті під прапором ленінізму. Ідеї ленінізму мали великий вплив на весь хід історичного розвитку в ХХ ст., а також на такі галузі людської діяльності, як наука, мистецтво, література”.

Природно виникає запитання, яким чином це твердження може стосуватися фізики? Жодним. Проте виявляється, що, коли ставилось завдання про необхідність донесення політичних доктрин, то навіть і в фізиці слід було критикувати буржуазний лад, капіталістичний світ. Фрази для цього використовувались вельми оригінальні. Скажімо: “Багато фізиків, в силу соціальних умов буржуазного суспільства, не знали матеріалістичної діалектики і намагалися пояснити відкриті факти, базуючись на старому метафізичному матеріалізмі. Безрезультатність таких спроб, а також утруднення в тлумаченні нових відкриттів використовували ідеалісти...” (С. 4).

Як бачимо, цілком усвідомлено велася ідеологічна обробка радянських науковців, і водночас доводилось, що буржуазне суспільство не спроможне об'єктивно вирішувати наукові завдання. Тобто — західна наука відстала, ідеалістична, хибна, а радянська — соціально спрямована, успішна, прогресивна. У такий спосіб формувалося уявлення про капіталізм як реакційний, занепадницький лад — знедолення, експлуатації і т.п. Йому протиставлявся радянський устрій, із видатними соціалістичними завоюваннями. І рідко хто в ті часи знав, що це не відповідає істині.

Тиражовані вищезгаданим журналом висловлювання на кшталт: “Геніальні лєнінські ідеї є і завжди будуть єдиною надійною основою правильного філософського аналізу проблем сучасної фізики” (2; 11), як і про те, що “...розвиток сучасної фізики підтверджує справедливність лєнінських ідеї (...) у розв'язанні принципіальних питань сучасної фізики...” (2; 11) — перетворювалися в непохитні догмати.

Закінчується ця стаття черговим політичним моралізаторством, штучною прив'язкою до фізики ідеологічних аргументів: “Рішення XX з'їзду КПРС, подолання наслідків культу особи створюють сприятливі умови для глибокого вивчення філософських питань, для аргументованої критики буржуазної ідеології в галузі філософських питань сучасної фізики. Вивчення досягнень фізиків капіталістичних країн повинно поєднуватися з боротьбою проти філософського і “фізичного” ідеалізму, який фальсифікує ці досягнення” (2; 11).

Аналіз журналу “Вісник Академії Наук УРСР” переконує, що для очорнення капіталістичного світу й утвердження комуністичної ідеології засоби масової інформації широко застосовували дезінформативні методи, нерідко поєднуючи точні науки з марксизмом-лєнінізмом. Управлінські структури зобов'язували вчених посилалися в наукових працях на марксистсько-лєнінську апологетику. Діяло неписане правило, яке змушувало науковців шукати “зв'язок” фізики, економіки, ґрунтознавства, біології, медицини і т. д. з комуністичним вченням. Як приклад, стаття Д. В. Пустовалова “В.В. Докучаєв — великий російський вчений-матеріаліст”, опублікована під рубрикою “З історії вітчизняної науки і техніки” (“Вісник Академії Наук УРСР”. — 1957. — Ч. 7). У ній доводиться, що вчення Василя Докучаєва стало “рішучим запереченням метафізичного погляду на ґрунт, цілком новим словом у науці” (12; 44). Далі вкотре помічаємо ідеологічні вкраплення: “В.І. Лєнін учив, що завдання марксистів полягає в тому, щоб не дати зарахувати до табору ідеалізму природознавців, які по суті є матеріалістами, якщо вони на словах навіть відмежовуються від матеріалізму” (12; 46), “На відміну від багатьох природознавців — представників стихійного матеріалізму, Докучаєв був свідомим і переконаним прихильником матеріалізму” (12; 47).

Наукові висновки у царині ґрунтознавства про утворення ґрунтових зон, поступовий розвиток природи через повільний еволюційний процес були далекими від марксистського матеріалізму, проте ця галузь підганялась під його марку. Про це яскраво свідчить умовивід статті: “Осуджуючи капіталістичний лад і його хибі, Докучаєв не прийшов до визначення необхідності соціальної революції для знищення капіталізму і створення нового соціалістичного суспільства. Він помилково вважав, що природно-історична освіта лежить в основі поліп-

шення економічного побуту народу. Будучи революціонером у науці, Докучаєв не був ним у суспільному житті” (12; 50).

Оскільки мова йшла про видатного вченого, передбачалося, що він мав бути революціонером і обов’язково доходити висновків про необхідність зміни суспільного ладу. Проте Василь Докучаєв був прихильником еволюційного поступу, намагаючись через освіту удосконалювати людей. Суть ідеї вченого полягала у першочерговості вдосконалення людини, а відтак – і суспільства. У той же час апологети марксистсько-ленінської ідеології вважали навпаки — що поступ має спочатку вдосконалити суспільство, а в ньому — людину. Ліберальні погляди В. Докучаєва були знехтувані, бо ж не відповідали комуністичним догмам.

Радянських учених, артистів, літераторів, освітян змушували висловлюватися про капіталістичний світ, його зовнішню політику, економічний стан з огульною критикою, не шкодуючи темних барв. У цьому річизі діяла й преса, радіо, телебачення. Як переконає діаспорна “Енциклопедія Українознавства” тих років, новини про події в світі, Україні подавались за “офіційними повідомленнями пресових агентств (ТАСС, РТАУ), скрупульозно підібрані й цензуровані, завжди у потрібному для комуністичного режиму висвітленні. (...) Інформація про українців за кордонами СРСР зведена до вісток про т. зв. прогресивні організації й гуртки; діяльність більшості української еміграції промовчується або згадується з гострими випадками проти неї, а то й лайкою” (11; 2316-2317).

Такі засади у висвітленні міжнародного життя простежуються чи не в кожній публікації на цю тему. Яскравим свідченням цього слугує стаття О.Ф. Макаренка “Творчий розвиток фізіологічної науки”, опублікована у “Віснику Академії Наук УРСР” (1957. — Ч. 8. — С. 3). Наукова публікація, як правило, розпочинається прославлянням марксистсько-ленінської ідеології: “Радянський народ, неухильно йдучи ленінським шляхом побудови соціалізму, під керівництвом Комуністичної партії за 40 років створив могутню індустрію, велике механізоване сільське господарство, здійснив культурну революцію...” (5; 3).

Далі в такому ж дусі: “Після Великої Жовтневої Соціалістичної революції з розквітом науки в СРСР почала широко розвиватися і фізіологія, яка є однією з важливих розділів біологічної науки” (5; 3). Подібних “перлин” ідеологічного характеру в публікаціях науковців, художників, літераторів — безліч.

Отже, для журналістики України в цілому і наукової преси зокрема характерна цілковита заідеологізованість. Вітчизняні вчені, перебуваючи в прокрустовому ложі комуністичної ідеології, змушені були постійно пропагувати культурно-економічні “вершини” країн соціалізму, вихвалити радянський лад і жорстко таврувати “занепад” капіталістичного світу.

Мова журнальної продукції тих років наскрізь просякнута комуністичними ідеологемами. Агітація й пропаганда в компартійному дусі — невід’ємна складова більшості наукових та інших публікацій, що мали на меті довести триумф марксистсько-ленінської ідеології, засвідчити її вирішальне значення в розвитку науки. Засобами журналістики, водночас, доводилась помилковість буржуазних напрямків мислення. До наукових розвідок і концепцій додавалось політичне забарвлення, нерідко вони підмінювались філософствуванням про ідеалізм, буржуазне суспільство, застій західних наук і т. ін. Через поєднання

наукових суджень і міфологем марксистсько-ленінської ідеології створювалась ілюзія правдоподібності викладу. Доречність такого синтезу особливої ролі не мала.

У наукових виданнях це здійснювалось, як правило, примітивними методами: вступну і підсумкову частину своїх статей автори наповнювали комуністичною пропагандою, а впродовж викладу — перманентними вкрапленнями про буржуазну науку, капіталістичне суспільство.

Літературно-мистецька періодика антиімперіалістичну кампанію реалізовувала дещо по-іншому: журнали не лише друкували окремі поетичні і прозові твори, в яких осуджувався світ капіталу, а й подавали цілі добірки викривального типу. Значна частина таких матеріалів присвячена міжнародному життю (зразком цього є рубрика “Пост ім. Ярослава Галана” в журналі “Жовтень”).

На прикладі літературно-мистецького та громадсько-політичного журналу “Жовтень” (1967. — Ч. 3. — С. 105) покажемо, як використовували з цією метою поетичну творчість. Так, у вірші Данила Бакуменка “Пропавший” мовиться про людину, яка в силу обставин стала працівником закордонних радіослужб. За це автор жорстоко докоряє її як представникові ворожого табору:

Мов деревина пріла,
Вплив у США,
Витліла, очманіла
В нього душа. (...)

Нижче Д. Бакуменко висміює завзятість емігранта:

“Битися за Україну”
Кличе здаля.
В людство скажену піну
Звідти жбурля. (...)
Зневіра у нашу силу
Його втягла
В шалену, осатанілу, —
У прірву зла. (...)

Врешті поет осуджує “запроданство” українця, якого сам витворив у своїй уяві.

Долар дадуть у жменю
Й гавкай як пес
На Україну-неню,
Землю чудес. (...)

Підсилюється вірш тим, що зрадництво вчинено заради наживи:

Голос чужий антена
Ловить здаля.
Гавкає десь скажений —
Шмат заробля.

Це типовий зразок використання поетично-трафаретної творчості для дезінформації читачів про буржуазний світ, з представниками якого треба боротися. В радянські часи вважалось святим обов’язком ненавидіти співвітчизників у еміграції.

Проілюструємо вищесказане на інших прикладах “Жовтня” (1967. — Ч. 12. — С. 16-19). Так, стаття начальника управління КДБ при Раді Міністрів

УРСР по Львівській області Миколи Полудня “На варті державної безпеки” (приурочена до 50-річчя ВЧК-КДБ) виконує функцію нагнітання страху, створює атмосферу побоювання за найменшу неузгодженість думки громадянина з офіційною політичною лінією. У журналі не випадково наголошується, що автором публікації є начальник управління КДБ при Раді Міністрів УРСР у Львівській області, авторитетна людина в органах державної безпеки.

Отже, варто зачитувати чиновника, щоб вкотре пересвідчитись у системності дезінформування громадян про Захід, Сполучені Штати Америки, міжнародне становище: “Нині працівники органів Державної безпеки, у тому числі львівські чекісти, пильно стоять на варті завоювань Великого Жовтня. Вони добре розуміють, що зміцнення могутності нашої Батьківщини, країн соціалістичної співдружності, зростання сил, що борються за мир і соціалізм, доводять наших ворогів до сказу. Імперіалісти, і насамперед імперіалісти США, асигнують багато мільярдів доларів на утримання розвідувальних органів, на підготовку і засилання в нашу країну диверсантів, на ідеологічні диверсії. У нас були, є й будуть злісні вороги, поки існує на землі капіталізм. А значить, інтереси безпеки Батьківщини вимагають від усіх трудящих і від чекістів бути завжди пильними, уважно стежити за підступами ворогів” (10; 19).

Характерно, що журнал “Жовтень” у рубриці “Пост ім. Ярослава Гала-на” не обмежується окремими ідеологічними настановами, а подає велику добірку дезінформаційних матеріалів, переповнених нападами на буржуазний світ. Прикладом таких публікацій є статті ряду авторів у “Жовтні” за 1967 рік: *Василевич Богдан* — “Історія одного фарсу” (Ч. 6. — С. 99); *Мельничук-Лучко Леонтинна* — “Наклепи спростовує життя” (Ч. 9. — С. 111); *Петрів Іван* — “Тавруючи запроданців” (Ч. 3. — С. 98); Ромашко Павло “Собака бреше на Місяць” (Ч. 2. — С. 92); *Мигаль Тарас* — “АБН — асамблея блазнів націоналістичних” (Ч. 1. — С. 96), а також публікація цього автора — “Коли кати плачуть” (Ч. 4. — С. 81).

Слід відзначити, що публіцистична спрямованість пресових органів на різних етапах радянської доби зазнавала певних змін, але щодо критики капіталістичного світу вона була завжди однозначною — нищівною. Коли ж йшлося про висвітлення недоліків у межах СРСР, тут журналісти обачливі й обережні. Вони не застосовували гострих випадів і писали здебільшого про події й факти, які не наносили найменшої тіні на марксистсько-ленінську ідеологію, суспільний лад, політичний устрій, керівну роль партії. Мовилось лише про другорядне, незначне, що знаходило своє відображення в необразливих усмішках, гуморесках та шаржах тривіального характеру. Прикладом чого є гумористична добірка Петра Красюка “Нові байки”, опублікована в журналі “Жовтень” (1967. — Ч. 6. — С. 136):

Спеціаліст

— Всі кажуть: “Треба
працювати!” — і я не проти,
Та не моя у бездіяльності вина:
За спеціальністю нема мені роботи!
— А що ж умієш ти? — питаються
В’юна. —
Чим хочеш послужити народу?

— Умію каламутить воду!

Ясність поглядів

У Галини погляди ясні:

— З милим справжній рай і в

курені,

Як є в милого до куреня додача

— “Волга” й дача!

Як бачимо, гумористична критика Петра Красюка, торкаючись буденних речей, загалом доброзичлива.

А ось як змальовуються в цьому числі “Жовтня” (1967. — Ч. 6. — С. 99) представники буржуазного світу. Критика відзначається цілком іншим стилем і підходами, ніж у попередній добірці на світську тему. Автор статті “Історія одного фарсу” Богдан Василевич з усією нищівністю осуджує “зазіхання” буржуазних націоналістів: “Ненавидячи волелюбний дух українського народу, його прагнення до соціального прогресу, націоналісти ладні накликати на Україну все чорне, реакційне, жорстоке, що будь-коли існувало в історії людства. Горезвісний Донцов, наприклад, у своїй хворобливій уяві маньяка бачив над Україною, осяяною вогнями “святої інквізиції”, стоптаною залізним маршем новоявлених конквістадорів-завойовників, тінь Торквемади. Рівняння на Європу — ось улюблена демагогічна фраза націоналістичних баламутів” (1; 99).

Із цих і подальших рядків стає зрозуміло, що в радянську епоху критика буржуазного націоналізму, вороже ставлення до зовнішнього світу є основною темою тотальної ідеологічної брехні, під яку потрапляла українська діаспора. Діставалось не лише Д. Донцову, Я. Стецьку, а всім, хто в різні часи боровся за українську ідею. З особливою люттю й лайкою висвітлювалось у радянській пресі проголошення Ярославом Стецьком на теренах Галичини в 1941 році Акту відновлення української державності та визнання національного уряду.

Автор “Історії одного фарсу” Богдан Василевич, цитує Адольфа Гітлера: “Якщо ми хочемо створити нашу велику німецьку імперію, ми повинні насамперед витіснити і винищити слов’янські народи — росіян, поляків, чехів, болгарів, українців, білорусів. Нема ніяких причин не зробити цього” (1; 101), потім намагається пов’язати фашистську ідеологію з діяльністю українських націоналістів — Д. Донцова, Є. Коновальця, Я. Стецька та ін. Автор публікації, не заглиблюючись в історичний аналіз, послуговується офіційним шаблоном трактування подій. Він, зокрема, говорить: “Бандери, мельники, стецьки, перегризаючи один одному горло в запеклій боротьбі за місце біля фашистського корита, прагнули, щоб розпочата гітлерівцями справа по винищенню українського народу “увінчалася остаточною перемогою”.

Така була програма “уряду” “соборної України”, що його створив Стецько і 25-річчя якого націоналістична зграя відзначала згаданим уже “здвигом” (1; 101). Як бачимо, осудження закордонного життя з метою повної дискредитації подається в образливій знущально-спопеляючій формі, а погляди “буржуазних націоналістів” безпосередньо прив’язуються до мізантропічних положень “Mein Kampf”.

У журналі “Жовтень” за 1967 рік (Ч. 1. — С. 96-109) під рубрикою “Пост ім. Ярослава Галана” в статті “АБН — асамблея блазнів націоналістичних” автор Тарас Мигаль, зокрема, зазначає: “Дехто думав, що Стецька та

інших абееністів чогось навчить історія, час. Але не даром у нашому народі кажуть: мертвому не допоможе й кадило. А Стецько та його блок — давно вже політичні мерці, що розкладаються на смітнику історії. Якими були, такими і залишились. Хоч навколо них прогули буйні вітри нових ідей, нового часу, неповторної епохи боротьби народів за мир, за дружбу, за соціалізм” (6; 107). Розкриваючи діяльність Антибільшовицького Блоку Народів, автор нарешті доходить до кульмінаційних рядків: “Шановний читачу! Відклади на хвилину журнал, відчини вікно, вдихни свіжого повітря. Ми тільки що побували з тобою серед страшних людей — відщепенців, побували на дні життя людського, у його брудній ямі. Із скупих біографічних даних “ватажків” націоналістичних організацій в еміграції, які входять до АБН, ти, безперечно, пересвідчився, що кожен з них має за собою довголітній шлях шпигуна і зрадника, шарлатана і вбивці. Кожен ретельно служив німецько-фашистським окупантам, допомагав клятому ворогові розпинати матір-Вітчизну, у кожного руки в крові свого народу” (6; 106).

Критичний аналіз рубрики “Пост ім. Ярослава Галана” показує, як відбувалось обпалювання ватажків українського національного руху.

Застосування дезінформаційних методів у зображенні капіталістичного світу типове для широкого арсеналу радянських видань. Приміром, щомісячний додаток до видання “Мистецтво” — журнал “Новини кіноекрану” часто вдається до перекручення фактів. У кожному числі наявна або окрема дезінформаційна стаття з критикою буржуазного кіномистецтва, або ж добірка матеріалів під рубрикою “Кіно жовтого диявола”.

Так, в ілюстрованому журналі “Новини кіноекрану” (1962. — Ч. 4. — С. 1) під заголовком “Найдорожчі кадри” вихваляється ленініана кіномитців Радянського Союзу, відтворено епізоди з кінофільмів про Леніна. А вже через кілька сторінок — розгромна стаття Вячеслава Кудіна “Що показують у США”. Автор, ведучи мову про абстрактність західного мистецтва, класову боротьбу, де у жорстокому протистоянні люди знищують один одного, зокрема, зазначає: “Ми знали: американський кінематограф переживає нині серйозну кризу. Наповнину порожні великі кінотеатри Вашингтона і Балтімори, Філадельфії і Нью-Йорка. Кіноділки намагаються будь-що заманити людей до залів. У картини “вплітаються” адюльтерні історії, еротичні сцени. Та ні екзотика заморських пейзажів, ні гучні імена кінозірок не врятовують убогих стандартних сюжетів” (4; 11).

Хоч автор статті позитивно відгукується про деякі зарубіжні фільми, скажімо, “Вестсайдську історію”, але тільки з ідеологічних міркувань. До заслуг американського кінофільму він відносить той факт, що “Історія “сучасних Ромео і Джульєти” зазвучала в картині як гостре викриття соціального зла. З великою художньою силою показано у “Вестсайдській історії” безвихідне становище американської молоді, життя якої обмежене вузькими інтересами. Заключний акорд фільму — дика різанина двох ворогуючих груп юнаків і вбивство героя твору Тоні — багатьох примусить замислитися над життям сучасної Америки” (4; 11). Отже, коли радянські журнали акцентували увагу на критиці буржуазної культури, відразу проявляли політичне упередження й застосовували необґрунтовані оцінки.

Звинувачувально-викривальний, заангажовано-дезінформаційний підхід “Новин кіноекрану” до висвітлення зарубіжного кіномистецтва яскраво помітний у рубриці “Кіно жовтого диявола”. В опублікованій тут замітці “Студія містера Мідоу” (1962. — Ч. 6. — С. 15) серед іншого мовиться: “Вже багато років атомний психоз, який роздувають правлячі кола США, не дає спокою простим людям. Недавно на перших сторінках газет можна було прочитати об’яву, що здивувала навіть звичних до сенсацій американців.

“До уваги наших читачів! — писали газети. — Шановний містер Мідоу має честь повідомити, що ним засновано нову кіностудію, яка вироблятиме щороку до сорока атомно-бункерних фільмів”.

З публікації випливає, що на кіноринок Сполучених Штатів Америки повинні були надійти спеціальні кінокартини для мешканців атомних сховищ. Їхня мета не лише інформувати про атомну катастрофу, але й подавати розважальну тематику. Інтрига кінострічок — повнокровне життя підземелля на випадок війни... Вістря авторської критики спрямоване на занепад смаків “буржуазного” світу, ціннісним орієнтиром якого вважалися лише надприбутки. Подібні твердження радянських кінокритиків перевірити було дуже важко, тому багато людей вірило їм.

Іншим яскравим прикладом упередженого висвітлення зарубіжної тематики слугує наступний матеріал цієї ж рубрики — “Гіркий заробіток” (“Новини кіноекрану”. — 1962. — Ч. 6. — С. 15). Історія про легковажну людину, яка зважилася за 900 доларів зайти до клітки лева. Відчайдушний громадянин, — розповідає журнал, — не розгубився, а кінокамера зафіксувала сюжет... Наступного дня американський кінорежисер Аверс завітав до тяжко пораненого Д. Баррансо в лікарню і вручив обіцяну винагороду. Звістка про це швидко облетіла всю Іспанію.

Складається враження, що автори видання свідомо вишукували трагічні пригоди зарубіжного кіно, акцентували його промахи, зовсім не помічали поступу. Радянська журналістика прагнула дискредитувати “буржуазне” кіномистецтво, яке, мовляв, готове на все заради наживи.

Журнал “Новини кіноекрану” часто публікував подібні добірки. Так, у рубриці “Кіно жовтого диявола” за 1962 рік (Ч. 7. — С. 16) під заголовком “Лякана ворона куца боїться” зокрема мовиться, що “Іспанська кіноцензура б’є рекорди підозрілості. Недавно режисер Х.А. Бардем (постановник фільмів “Смерть велосипедиста”, “Головна вулиця”, “Помста”) за її вимогою мусив перенести дію свого останнього фільму про тяжке життя іспанських селян до... Італії”.

Або ж інша замітка під цією рубрикою — “Фільм для неуків”, де йдеться, що “Відомий американський артист “Джеймс Кегні” збирається зіграти Нерона у фільмі “Падіння Римської імперії”. Один американський журнал заперечив проти вибору Кегні на роль римського імператора, бо Нерон, мовляв, помер на тридцять першому році життя, а акторові уже стукнуло п’ятдесят сім!

Продюсери протесту не прийняли, заявивши, що більшість американських глядачів нічого не тямить в історії і не знає, скільки прожив Нерон” (14; 16).

Як бачимо, “Новини кіноекрану” намагалися показати неосвіченість і низьку культуру представників капіталістичного світу, протиставляючи їм високий рівень розвитку громадян СРСР.

Радянську науку, освіту, літературу, кіно, як і загалом суспільний лад, журнали профільного характеру тієї пори висвітлюють у позитивному дусі, не шкодуючи при цьому бруду на критику “буржуазної” науки й мистецтва. Застосовуючи дезінформаційний стиль роботи, працівники радянських мас-медіа передбачали, що громадяни можуть не поділяти висловлювань ЗМІ, упереджено, скептично до них ставитись, основне — щоб вони постійно перебували під їхнім психологічним навіюванням. Так досягалася ефективність комунікативного впливу.

Ось як пише про це в дослідженні доктор філологічних наук ЛНУ імені Івана Франка Борис Потятиник: “тоталітарна журналістика (чи принаймні велика її частина) зовсім не ставила собі за мету в чомусь переконати реципієнта. Це було важко з огляду на відверту демагогічність багатьох матеріалів, їх вражаючу відірваність від життєвих реалій. І цього не могли не помічати суб’єкти, творці пропаганди. У чому ж тоді справа? А в тому, що метою цієї журналістики було не переконання, а спричинення і стимулювання роздвоєного мислення, дресування, вироблення рефлексу безумовного підкорення владі” (9; 62). Керуючись цими засадничими принципами, радянські мас-медіа нав’язували комуністичне світобачення, а примусові передплати й читання низки газет і журналів сприяли зомбуванню свідомості громадян. Часто на їхніх шпальтах, поряд із позитивними публікаціями про соціалістичний добробут, вклинюються матеріали, що викликають упереджено-негативне ставлення до способу життя за межами Радянського Союзу.

Вкотре про це можна переконатися із публікацій журналу “Мистецтво”. Щоправда, на відміну від “Новин кіноекрану”, тут відсутня окрема рубрика про капіталістичний “занепад”, але в опублікованих матеріалах яскраво простежується дезінформаційно-звинувачувальний аспект у висвітленні закордонного мистецтва.

Так, у журналі “Мистецтво” за 1968 рік (Ч. 3. — С. 34) вміщено критичну статтю Олексія Полторацького “Про некритичне наслідування”. У ній серед іншого доводиться, що “буржуазне” мистецтво, зокрема кіно, перебуває у кризі: “Часи, коли життя висувало такі теми, як рух Опору, відійшли в минуле, з’явилися теми животіння, безробіття, тривоги перед завтрашнім днем, перед воєнною небезпекою. Звідси й насамперед роздуми над долею митця, а також — відображення загниваючого життя деградуючої молоді (...). Те, що робиться тепер в душах видатних і талановитих майстрів західного кіно — ще одне свідчення варварського впливу капіталістичного способу життя на талант, на індивідуальність митця” (7; 34).

Західне мистецтво у статті характеризується як “загниваюче”, у ньому немає нічого вартісного, тому й аналізувати його не слід. Свою подальшу критику автор спрямовує проти вітчизняних митців, які наважились відступити від реалістично-прикладного пролетарського мистецтва: “...нічим іншим, крім сліпого наслідування “загряниці”, не поясниш, для чого в творах і талановитих, і не талановитих наших кінорежисерів, слідом за елементами “чеховської побудови”, з’являється навмисна неясність думки, зайве ускладнення фабули, відмова від ідейної чіткості, від важливих громадських проблем” (7; 35).

Не поскупився автор статті і на шельмування самобутнього митця й неординарної особистості Сергія Параджанова та його епохального кінофільму

“Тіні забутих предків”. Про сповнений глибоким історично-культурним змістом фільм, знятий в Карпатах, Олексій Полторацький відгукується як про невдалу спробу. Не знайшовши у всесвітньо відомій кінокартині проявів “соціалістичного реалізму”, критик необгрунтовано звинувачує С. Параджанова у фабульній недосконалості, наслідуванні “буржуазного” мистецтва та змістовній убогості твору. Полторацький зазначає, що Сергій Параджанов пише кіносценарії з однією метою: “потрапити в ногу” з західними митцями, які творять у зовсім інших соціальних та історичних умовах” (7; 35). Кінодіяч звинувачується ще й у тому, що допускав некритичне запозичення мистецьких форм зарубіжних постановників. Приблизно так оцінюється і решта видатних кінополотен С. Параджанова: брак ідейної чіткості, відсутність соціалістичного змісту, комуністичного виховання і т. ін. Це й зрозуміло, адже журналістика тоталітарного періоду намагалась вишколити громадян у марксистсько-ленінської душі.

Із таких же позицій О. Полторацький критикує фільм Кіри Муратової “Короткі зустрічі” за участю В. Висоцького. “Ми далекі від думки, — зазначає кінокритик, — що кожен фільм обов’язково мусить бути дидактичним, ілюструвати якісь тези. Ні, але мистецтво ніколи не може бути об’єктивістським. Воно завжди тенденційне, тільки тенденція не повинна випирати на зовні. Автор має підібрати факти так, аби вони за щось і проти чогось промовляли, наштотували глядача або читача на якісь висновки, йому бажані. Інакше він скотиться на позиції горезвісного “поточку життя”, безконфліктності, які наробили стільки шкоди в нашому мистецтві” (7; 36). Видання вкотре наголошує, що “слід неодмінно боротися (...) проти атмосфери моди, захвалювання, проти ажіотажу навколо фільмів, які робляться під (...) Фелліні, Годягора, Антоніоні і т. п.” та вилікуватися “від дитячих хвороб некритичного наслідування” західного мистецтва” (7; 36).

Нагнітаючи атмосферу боротьби з імперіалізмом, тоталітарна журналістика успішно функціонувала й відтворювалась упродовж тривалого часу. При відносній стабільності суспільно-політичної ситуації в СРСР (після 1950-х рр.), коли хвиля переслідувань в країні пішла на спад, радянська преса зосередилась на очорненні капіталістичного світу.

Чи багато ми навчилися за роки державної незалежності України? Чи набагато змінилася наша журналістська свідомість, як ми звикли вважати? Нині, коли вже змінилися офіційна ідеологія, соціально-політичні орієнтири, коли утверджується в Україні національна ідея, а дієвий патріотизм стає домінуючою рисою нашого народу, у низці газет південно-східних і центральних регіонів України публікуються проросійсько-шовіністичні, відверто ворожі нашій державі матеріали. Візьмемо для прикладу газету “Шполянські вісті” за 22 жовтня 2004 року, в якій опубліковано редакційну статтю “В’язні “Дора” на будівництві американської мрії”. У ній, як і в цитованих вище матеріалах, обливаються брудом національні сподвижники, добре ім’я яких відновлено. Видання, не зважаючи на суспільно-політичні зміни в Україні, продовжує зводити цинічні наклепи й тиражувати застарілі ідеологічні штампи: “Були залучені до роботи на ЦРУ і старі перевірені агенти Абверу, такі як Степан Бандера, Ярослав Стецько, Андрій Мельник та інші члени таких організацій, як Організація Українських Націоналістів (ОУН), Антибільшовицький Блок Народів (АБН), Союз Української Молоді (СУМ). Ці організації та їх члени були вірними помічниками США у

боротьбі проти Радянського Союзу, а після закінчення “холодної війни” саме вони стали інструментом реалізації інтересів США на Україні. Тому не варто дивуватися, коли проамериканські політики, виступаючи за реабілітацію гауптштурмфюрера Романа Шухевича, агента Абверу Степана Бандери та інших служителів “Нової Європи” Гітлера, одночасно з цим пропагують і цінності американської демократії” (3; 2). Не віриться, що це видання сучасної України. Воно вороже ідеї державності. Задерев’яніла журналістика дрімучого політичного невігластва насторожує і вимагає не забувати минулого. “Мертві, — як вчать мудрі, — тягнуть за ноги живих”.

Проблема тоталітаризму в журналістиці залишається актуальною, адже його метастази проникли в сучасне суспільство й сприяють утвердженню людинонависницьких почуттів, огульному запереченню національної ідеї. Особливо це було помітно під час виборчої кампанії Президента України 2004 року, коли через ганебні піар-технології паплюжили кандидатів, які сповідують національне відродження України.

Прикро, коли сучасні мас-медіа продовжують культивувати дезінформаційні методи для виправдання помилкових, згубних рішень і дій, особливо в аналізі суспільно-політичних явищ. Як показує практика, теперішнім засобам масової інформації слід рішуче боротися з тоталітарними методами одностороннього відображення дійсності й підняти авторитет слова. Оновлена журналістика має допомогти нашому суспільству прозріти, відкинути зужите, стати на шлях добра й справедливості.

1. *Василевич Богдан*. Історія одного фарсу // Жовтень. — 1967. — Ч. 6. — С. 99-101.
2. *Вільницький М., Дишлевий П.* Значення ленінських філософських ідей для сучасної фізики // Вісник Академії Наук УРСР. — 1957. — Ч. 4. — С. 3-11.
3. В’язні “Дора” // Шполянські вісті. — 2004. — 22 жовт.
4. *Кудін Вячеслав*. Що показують у США // Новини кіноекрану. — 1962. — Ч. 4. — С. 11.
5. *Макарченко О.Ф.* Творчий розвиток фізіологічної науки // Вісник Академії Наук УРСР. — 1957. — Ч. 8. — С. 3-16.
6. *Мигаль Тарас*. АБН — асамблея блазнів націоналістичних // Жовтень. — 1967. — Ч. 1. — С. 96-109.
7. *Полторацький Олексій*. Про некритичне наслідування // Мистецтво. — 1968. — Ч. 3. — С. 34-36.
8. *Потятиник Борис*. Тоталітарна журналістика: Текст лекцій. Львів: Ред.-вид. відділ, 1991. — 80 с.
9. *Потятиник Борис*. Тоталітарна журналістика: Текст лекцій. Львів, 1991. — 80 с.
10. *Полудень Микола*. На варті державної безпеки // Жовтень. — 1967. — Ч. 12. — С. 16-19.
11. Преса у 1946-70 рр. // Енциклопедія Українознавства: У 10 т. / За ред. В. Кубійовича. — Львів. — 1996. — Т. 6: Перевидання в Україні. — С. 2316-2317.

12. Пустовалов Д.В. В.В. Докучаев — великий російський вчений-матеріаліст // Вісник Академії Наук УРСР. — 1957. — Ч. 7. — С. 43-52.
13. Три источника — три составных части фашизма. Историко-философские исследования // www.bellabs.ru/Articles/Fascism/Part4.html. — 2004. — 15 верес.
14. Фільм для неуків // Новини кіноекрану. — 1962. — Ч. 7. — С. 16.

DESINFORMATIONAL FUNCTION OF PRESS IN SOVIET UKRAINE (INTERNATIONAL ASPECT)

Yurij Kolisnyk

Cherkasy Bogdan Khmel'nyts'kyj National University,

Shevchenko street, 81, 18000, Cherkasy, Ukraine

Tel.: (0472) 35-53-96

E-mail: kolisnykur@ukr.net

In this publication we used magazine periodicals of Ukraine to analyse the ways the party-soviet press distorted historical reality, hiding cruelty of Russian chauvinism. Besides, great attention was paid to the demonstration of international life in soviet informative spacious and it was stressed on the absence of alternative informational sources in the USSR. The author proves, the role of soviet mass-media was to maintain the Marxism-Leninism ideology, conceal the Russian language implantation and denationalize the captivated peoples, form the negative image of capitalist world in public consciousness.

Key words: communist propaganda, ideology prejudice of informative space, desinformational methods of journalism, manipulation by public consciousness, interpretation of international events, prejudice-negative attitude, criticism of “bourgeois” ideology, popularization of “socialistic realism”, ideological patterns, political consciousness of citizens.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2005